УДК 342.5
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.1.23

ЦВЄТКОВ А.М.

ОСНОВНІ ЗАХОДИ ВПЛИВУ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ЩОДО ПОРУШЕННЯ БАНКАМИ БАНКІВСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА ЇХ ОСКАРЖЕННЯ

MAIN MEASURES OF INFLUENCE OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE REGARDING VIOLATIONS BY BANKS OF BANKING LEGISLATION OF UKRAINE AND COURT PRACTICE OF THEIR APPEALS

Відповідна стаття актуалізує види заходів впливу зі сторони НБУ щодо порушення банками банківського законодавства України та судову практику їх оскарження. Автор проаналізував наукові дослідження щодо заходів впливу, стан правового регулювання та запропоновані авторські пропозиції щодо класифікації видів заходів впливу НБУ, які мають як примусовий, так і не примусовий характер. Також, автором у статті визначено підстави і порядок застосування НБУ заходів впливу, фінансових санкцій до банків, філій іноземних банків та інших осіб. Окремо висвітлені повноваження НБУ відповідно до ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо застосування заходів впливу адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози, до яких належать: письмове застереження; скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку; укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується сплатити визначене грошове зобов'язання та/або вжити заходів для усунення та/або недопущення в подальшій діяльності порушень, зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі; обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, у тому числі операцій із пов'язаними з банком особами; заборона надання бланкових кредитів; накладення штрафів тощо. Окремо автор приділив увагу та навів відповідну судову практику Верховного суду щодо визнання протиправним та скасування рішення НБУ. Так наведені суттєві висновки для судової практики, наприклад, у тексті постанови Верховного суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 16 жовтня 2024 року у справі № 913/266/20 зазначено, що статус банку набувається з моменту прийняття НБУ рішення про видачу банківської ліцензії з одночасним внесенням регулятором запису до Державного реєстру банків, тоді як втрата юридичною особою такого статусу відбувається у результаті завершення реорганізації банку або його ліквідації за спеціальною процедурою. В іншому тексті Постанови Верховного Суду у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду у справі № 640/9004/20 від 28.02.2023 року, наголошено на такому, що НБУ своїми відомчими актами визначив та відокремив ознаки здійснення банком ризикової діяльності та ознаки здійснення банками ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу, а також визначив відмінності щодо порядку застосування та розрахунку суми штрафу у разі вчинення банком порушень вимог законодавства з питань фінансового моніторингу, визначений стороною процесу розмір штрафу не узгоджується з критеріями, визначеними у Положенні

© ЦВЄТКОВ А.М. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України) https://orcid.org/0000-0002-3239-322X

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

про застосування НБУ заходів впливу № 346, що є самостійною та достатньою підставою для скасування оспорюваного у цій справі рішення.

Ключові слова: Національний банк України, заходи впливу, банківське регулювання, банківський нагляд, партнерство держави та бізнесу, господарська відповідальність, ринкові відносини, ЄС.

The relevant article updates the types of measures of influence from the National Bank of Ukraine (hereinafter referred to as the NBU) regarding violations of Ukrainian banking legislation by banks and the judicial practice of appealing them. The author has analyzed scientific research on reflux, the legal regulation system and the author's proposals for the NBU classification of types of reflux, which may be both primus and non-primus. character. The author also defines the grounds and procedure for the application of NBU measures of influence and financial sanctions against banks, branches of foreign banks, and other entities. The powers of the NBU in accordance with Article 73 of the Law of Ukraine "On Banks and Banking Activities" to apply measures of influence adequate to the violation committed or the level of such threat are separately covered, which include: a written reservation; convening a general meeting of participants, the bank council, and the bank board; the conclusion of a written agreement with a bank, according to which the bank or a person specified in the agreement undertakes to pay a certain monetary obligation and/or take measures to eliminate and/or prevent violations in further activities, suspend the payment of dividends or distribute capital in any other form; restricting, suspending, or terminating certain types of bank transactions, including transactions with bank-related entities; prohibiting the provision of blank loans; imposing fines, etc. The author also focuses on and cites the relevant Supreme Court case law on recognizing and overturning NBU decisions as unlawful. Thus, significant conclusions for judicial practice are presented. For example, in the text of the Supreme Court's ruling, as part of the panel of judges of the Cassation Commercial Court dated October 16, 2024, in case No. 913/266/20, it is stated that the status of a bank is acquired from the moment the NBU makes a decision to issue a banking license, with the simultaneous entry of a person into such status occurs as a result of the completion of the bank's reorganization or its liquidation under a special procedure. In another text of the Resolution of the Supreme Court, as part of the Judicial Chamber for the Protection of Social Rights of the Cassation Administrative Court in case No. 640/9004/20 dated February 28, 2023, it was noted that the NBU, through its departmental acts, defined and isolated the signs of a bank's risky activities and also determined differences in the procedure for applying and calculating the amount of the fine in the event of a bank's violation of the requirements of legislation on financial monitoring, the amount of the fine determined by the party to the proceedings is not consistent with the criteria defined in Regulation on the Application of Influential Measures of the NBU No. 346, which is an independent and sufficient basis for the cancellation of the contested decision in this case.

Key words: National Bank of Ukraine, influence measures, banking regulation, banking supervision, state-business partnership, economic responsibility, market relations, EU.

Актуальність теми. На сьогоднішній день, в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесах в країні, Україні важливо долучитись до європейських цінностей шляхом системного оновлення такої сфери суспільного життя як економічна, зокрема банківська. Одним із кроків до оновлення цієї сфери є зміцнення владних повноважень НБУ як органу, який здійснює функції банківського регулювання і нагляду на індивідуальній та консолідованій основі за діяльністю банків та банківських груп у межах та порядку, передбачених законодавством України.

Стан дослідження. Питанню застосуванню видів заходів впливу зі сторони Національним банком України (далі – НБУ) щодо порушення банками банківського законодавства України присвячено праці вітчизняних науковців та практиків, зокрема, таких вітчизняних авторів, як: Ващенко Ю.В., Воронова Л.К., Власова Т.М., Ковалко Н.М., Кротюк В.Л., Латковська Т.А., Музика-Стефанчук О.А., Орлюк О.П., Пасічник В.В., Селіванов О.А., Чернадчук В.Д.

Метою статті є вивчення та аналіз вітчизняного законодавства, юридичних наукових джерел, щоб виявити та узагальнити особливості визначень та розмежувань видів заходів впливу зі сторони НБУ щодо порушення банками банківського законодавства України.

Методологічною основою здійснення статті є діалектичний метод, який обґрунтовує взаємозв'язок та взаємозумовленість усіх соціальних процесів та суспільних явищ. Також використовувались такі наукові методи як: логічний, історико-правовий, порівняльно-правовий, метод системно-структурного і структурно-функціонального аналізу.

Виклад основного матеріалу. В українській фінансовій енциклопедії в загальному вигляді визначено, що заходи впливу за порушення банківського законодавства – це встановлені законодавством заходи, які можуть застосовуватись НБУ до комерційних банків у разі порушення останніми вимог банківського законодавства [1, с. 164].

Проте, вчений з банківського права О.П. Орлюк зазначає: «Наглядові органи використовують неофіційні й офіційні заходи впливу на банки. Основними офіційними заходами є попередження, директиви з усунення недоліків, штрафні санкції, накази про усунення з посади керівників банку, передача банку під контроль наглядового органу, організація злиття або поглинання, позбавлення ліцензії на проведення банківських операцій, і як максимально негативний захід – ліквідація кредитної установи». А в подальшому автор, характеризуючи заходи впливу, застосовує термін «санкції», зокрема: «...згідно із чинним законодавством у випадку порушення суб'єктами банківської діяльності законодавства НБУ має право застосовувати до комерційного банку санкції» [2, с. 227–228]. Санкції – «це передбачені законом або договором заходи впливу, міра юридичної відповідальності за порушення законодавства або договірного зобов'язання, що застосовуються до винної особи і зумовлюють певні несприятливі (негативні) для неї наслідки» [3, с. 801]. Таким чином, заходи впливу, що зумовлюють настання негативних наслідків для винної особи, автором визначаються як санкції.

Треба констатувати, що у Великому енциклопедичному юридичному словнику визначення поняття заходів впливу не подано. Натомість, є визначення терміну «стягнення» як узагальнюючої правової категорії, що характеризує законодавчо встановлені примусові заходи впливу як міру юридичної відповідальності, яка використовується в разі вчинення правопорушення з метою його припинення, покарання винної особи, а також як загальний засіб запобігання новим порушенням. Стягнення також розглядають як загальний захід примусового впливу на правопорушника в певних однорідних правовідносинах, а також як конкретний вид юридичної відповідальності або як окрему фінансово-правову операцію [3, с. 858]. Таким чином, поняття «стягнення» розкривають через поняття примусових заходів впливу: стягнення є сукупністю законодавчо встановлених примусових заходів впливу, кожен з яких, у свою чергу, є стягненням [4, с. 39].

Отже, ми пропонуємо таку класифікацію заходів впливу, які застосовує НБУ до комерційних банків: ті які мають як непримусовий, так і примусовий характер. До непримусових заходів впливу відповідно до ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [5] можна віднести: письмове застереження; скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку; укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується сплатити визначене грошове зобов'язання та/або вжити заходів для усунення та/або недопущення в подальшій діяльності порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування системи управління ризиками тощо. В свою чергу, до примусових заходів впливу, які застосовує НБУ можна віднести: накладення штрафів на комерційний банк; тимчасово, до усунення порушення, заборона використання власником істотної участі у банку права голосу (тимчасова заборона права голосу); відсторонення посадової особи банку від посади; віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних; відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку.

Так, непримусові заходи впливу застосовуються до комерційних банків НБУ при незначному рівні підвищеного ризику та глибини проблем у фінансово-кредитній діяльності комерційного банку і мають добровільний характер вирішення й розуміння наявності проблем з боку комерційного банку [6, с. 249].

До непримусових заходів впливу (запобіжні або попереднього реагування) застосовуються у випадках, коли недоліки в діяльності банку не загрожують інтересам вкладників та кредиторів. Вони можуть бути застосовані за умови відповідального, конструктивного підходу органів управління банку, а в необхідних випадках – і його засновників до усунень порушень [7, с. 198].

Примусові заходи впливу застосовуються до банку у випадках, коли допущені порушення є такими, що застосування тільки непримусових заходів впливу не достатньо та не

дасть очікуваних результатів, а також не забезпечить належного коригування діяльності банку [7, с. 199]. Що стосується застосування НБУ примусових заходів впливу, вони приймаються у разі, якщо діяльність комерційних банків та їх установ характеризується високим рівнем ризику, якщо комерційні банки та їх установи порушують банківське, валютне законодавства, законодавство у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, не виконують нормативні акти НБУ тощо.

Найбільш розробленими, на думку вченої Власової Т.М., в науковому плані є положення про підстави різних видів юридичної відповідальності, але юридичну відповідальність і заходи впливу НБУ споріднює той факт, що вони у своїй основі мають державний примус і викликаються різноманітними протиправними діяннями різноманітних суб'єктів. З огляду на таку спорідненість, у дослідженні підстав застосування заходів впливу НБУ можна використовувати підходи, аналогічні тим, що використовуються при дослідженні підстав юридичної відповідальності, в тому числі і адміністративної, тим більш що частина заходів впливу НБУ (наприклад, накладення штрафів) за своєю правовою природою якраз і є адміністративною відповідальністю [8, с. 159].

Відповідно до зазначеного вище підходу, в науці адміністративного права виділяють фактичні та юридичні (правові) підстави адміністративної відповідальності. Фактичну підставу адміністративної відповідальності складає адміністративне правопорушення (проступок) [9, с. 124]. Юридичні ж підстави адміністративної відповідальності пов'язують з поняттям «склад адміністративного правопорушення (проступку)». Під складом адміністративного правопорушення (проступку) розуміється сукупність встановлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують дію або бездіяльність як адміністративне правопорушення (проступок) [9, с. 124]. Проступок є фактом реальної дійсності. Склад проступку, у свою чергу, це логічна конструкція, правове поняття про нього, що відображає суттєві властивості реальних явищ, тобто певних антисуспільних явищ. Законодавець не створює ознак проступків, а лише відбирає з них суттєві, відмінні і конструює склади. Логічна конструкція закріплюється у праві і стає обов'язковою. Перелік закріплених в ній ознак – необхідна і достатня умова для кваліфікації діяння як адміністративного проступку. Реальне діяння тільки тоді вважається проступком, коли воно містить всі названі законом ознаки, відсутність хоча б одного з них означає відсутність складу в цілому. Взагалі, у правовій науці панує думка про те, що універсальною підставою юридичної відповідальності є саме склад правопорушення. Але досить часто виділяють суб'єктивні підстави юридичної відповідальності (зокрема вину) і правосуб'єктні підстави (припускають відповідальність лише по відношенню до певних осіб, що володіють здатністю нести відповідальність за вчинені ними діяння) [8, с. 159]. При цьому слід зазначити, що в кінцевому підсумку все зводиться до елементів складу правопорушення (відповідно суб'єктивної сторони, суб'єкта і т. ін.). Отже, підстави застосування заходів впливу НБУ можна розглянути крізь призму їх характеристики як юридичних, фактичних, суб'єктивних та правосуб'єктних підстав.

Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, яке затверджене Постановою Правління НБУ від 17.08.2012 року за № 346 [10] визначає підстави і порядок застосування Національним банком заходів впливу, фінансових/штрафних санкцій (далі – заходи впливу) до банків, філій іноземних банків та інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку, у разі:

1) порушення банками, їх відокремленими підрозділами, філіями іноземних банків, відповідальними особами банківських груп, іншими учасниками банківських груп чи іншими особами, які є об'єктом перевірки Національного банку згідно із Законом про банки:

– банківського законодавства;

– валютного законодавства;

– законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а саме: Закону про запобігання легалізації, нормативно-правових актів Національного банку, що регулюють діяльність банків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (далі – законодавство з питань фінансового моніторингу);

– законодавства з питань захисту критичної інфраструктури, кіберзахисту та інформаційної безпеки;

– законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг, у тому числі вимог щодо взаємодії зі споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної

поведінки) та вимог, установлених законодавством, щодо забезпечення доступності фінансових та супровідних послуг для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

– законодавства про рекламу на ринках фінансових послуг;

– законодавства щодо поширення інформації про фінансові та супровідні послуги;

– вимог та/або рішень Національного банку, прийнятих відповідно до статей 66 і 67 Закону про банки;

– нормативно-правових актів Національного банку;

2) порушення банками вимог законодавства, що регулює порядок здійснення платіжних операцій (крім законодавства, передбаченого частиною другою статті 82 Закону про платіжні послуги), законодавства щодо інформаційної безпеки та забезпечення безперервності надання платіжних послуг, законодавства, що регулює відносини між надавачами та користувачами платіжних послуг, законодавства, виконання вимог якого є умовою авторизації діяльності відповідно до Закону про платіжні послуги, та законодавства щодо реклами на платіжному ринку та вимог, установлених законодавством, щодо забезпечення доступності платіжних та обмежених платіжних послуг для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, вимог, установлених законодавством, щодо здійснення розрахунків при проведенні державних лотерей/організації та проведенні азартних ігор (далі – законодавство, що регулює діяльність на платіжному ринку);

3) здійснення банками, їх відокремленими підрозділами, філіями іноземних банків, відповідальними особами банківських груп, іншими учасниками банківських груп чи іншими особами, які є об'єктом перевірки Національного банку згідно із Законом про банки, ризикової діяльності, що становить загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку (далі – здійснення ризикової діяльності);

4) застосування до банків чи власників істотної участі в банках санкцій іноземними державами (крім держав, що здійснили або здійснюють збройну агресію проти України у значенні, наведеному в Законі України «Про оборону України») або міждержавними об'єднаннями, або міжнародними організаціями та/або застосування санкцій відповідно до Закону України «Про санкції», що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи у зв'язку з позбавленням/обмеженням права особи, до якої застосовано санкції, розпоряджатися активами;

5) невиконання та/або неналежного виконання банками, філіями іноземних банків або іншими особами, які є об'єктом перевірки Національного банку відповідно до Закону про банки, рішень Національного банку про застосування заходів впливу, передбачених статтею 73 Закону про банки (крім рішень про накладення штрафу).

Відповідно до ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [7] НБУ має право застосувати наступні заходи впливу адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози, до яких належать:

1) письмове застереження;

2) скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку;

3) укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується сплатити визначене грошове зобов'язання та/або вжити заходів для усунення та/або недопущення в подальшій діяльності порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування системи управління ризиками тощо. За невиконання або неналежне виконання банком умов письмової угоди НБУ має право застосувати інші заходи впливу, передбачені цією частиною;

4) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі;

5) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, у тому числі операцій із пов'язаними з банком особами;

6) заборона надання бланкових кредитів;

7) накладення штрафів на:

– банк відповідно до положень, затверджених Правлінням НБУ, але у розмірі не більш як 1 відсоток суми зареєстрованого статутного капіталу. Зазначене обмеження максимальної суми штрафу не застосовується у разі накладення на банк штрафу за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також штрафу за порушення вимог законодавства, що регулює діяльність на платіжному ринку. Максимальний розмір штрафу за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та

фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення не може перевищувати 7950 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Максимальний розмір штрафу за порушення вимог законодавства, що регулює діяльність на платіжному ринку (крім штрафу за порушення вимог законодавства про захист прав споживачів на платіжному ринку), не може перевищувати 5 відсотків обсягу операцій, проведених з порушенням вимог законодавства;

– власників істотної участі у банку за невиконання прийнятих на себе зобов'язань про надання необхідної фінансової допомоги банку в рамках вжиття заходів з метою приведення діяльності проблемного банку у відповідність із вимогами законодавства у розмірі від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– особу, яка набула або збільшила істотну участь у банку з порушенням вимог статей 34, 34^{-1} цього Закону щодо порядку набуття або збільшення істотної участі у банку, в розмірі до 10 відсотків:

• номінальної вартості придбаних акцій (паїв) банку, якщо особа набула або збільшила пряму істотну участь у банку;

• номінальної вартості акцій (паїв), які належать акціонеру (учаснику) банку, через якого особа набула або збільшила істотну участь у банку, якщо особа набула або збільшила опосередковану істотну участь у банку.

– штраф за порушення порядку набуття або збільшення істотної участі у банку накладається на особу, яка набула або збільшила істотну участь у банку, або на будь-яку з осіб у структурі власності банку, через яку така особа набула або збільшила істотну участь у банку;

8) тимчасова, до усунення порушення, заборона використання власником істотної участі у банку права голосу (тимчасова заборона права голосу);

9) вимога до власника істотної участі у банку про відчуження акцій (паїв) банку у випадках, передбачених статтями 34^{-1} і 34^{-2} цього Закону та частиною восьмою цієї статті;

10) відсторонення посадової особи банку від посади;

11) віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних;

12) відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку.

Окремо слід зупинитись, на судовій практиці Верховного суду щодо визнання протиправним та скасування рішення НБУ. Так, у квітні 2020 року АТ «РВС Банк» звернулось до Окружний адміністративний суду міста Києва з позовом, у якому просило визнати протиправним та скасувати рішення НБУ від 30.03.2020 № 173/БТ «Про накладення штрафу на Акціонерне товариство «РВС Банк». У цій справі, яка розглядалась, суди встановили, що за результатами виїзної позапланової перевірки та безвиїзного нагляду з питань фінансового моніторингу АТ «РВС Банк», НБУ виявлено ознаки здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу, визначені абзацами тринадцятим та чотирнадцятим пункту 3.3 глави 3 розділу І Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, яке затверджене Постановою Правління НБУ від 17.08.2012 року за № 346 [10], а саме:

– проведення клієнтами банку фінансових операцій, що не мають документального підтвердження очевидної економічної доцільності (сенсу) та/або, якщо у банку немає документів (інформації) щодо реальних фінансових можливостей здійснення фінансових операцій клієнтів, або в разі невідповідності фінансових операцій клієнта наявним у банку документам (інформації) щодо фінансового стану та/або змісту діяльності (соціального статусу) клієнта;

– участь банку (надання банком послуг) у проведенні фінансових операцій, характер або наслідки яких дають підстави вважати, що вони можуть бути пов`язані з виведенням капіталів, легалізацією кримінальних доходів, конвертацією (переведенням) безготівкових коштів у готівку, здійсненням фіктивного підприємництва, уникненням оподаткування тощо (зокрема, пов`язаних зі зняттям готівкових коштів, переказом коштів за кордон, купівлею-продажем цінних паперів, використанням рахунків осіб не за призначенням тощо).

При цьому, НБУ, посилаючись на абзац одинадцятий пункту 9.20 та абзац перший пункту 9.32 розділу ІІ Положення №346 [10], в оспорюваному рішенні дійшов висновку про наявність підстав для накладення на АТ «РВС Банк», штрафу за здійснення ним ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу у розмірі 3 000 390,52 грн (однин відсоток від суми зареєстрованого статутного капіталу банку, який станом на останній день виявленого періоду здійснення ризикової діяльності становить 300 039 052 грн), розмір якого передбачений за здійснення банком ризикової діяльності. Верховний Суд наголосив на тому у тексті Постанови Верховного Суду у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду у справі №640/9004/20 від 28 лютого 2023 року [11], що за

приписами абзацу першого пункту 9.20 глави 9 розділу ІІ Положення №346 штраф за порушення банками вимог законодавства з питань фінансового моніторингу накладається на банк у розмірі не більше ніж 400 000 гривень за кожний вид порушення, наведений у підпунктах 1-6 вказаного абзацу пункту 9.20 глави 9 розділу ІІ Положення №346. У свою чергу, в оскаржуваному рішенні не міститься відомостей про те, що притягнення АТ «РВС Банк» до відповідальності відбулося за санкцією іншої норми (іншого абзацу, підпункту) цього чи іншого пункту Положення № 346 (зокрема, щодо згаданого вище штрафу у розмірі 400 000 гривень за кожний вид порушення, наведеного у підпунктах 1-6 пункту 9.20 глави 9 розділу ІІ Положення №346 чи не більше 50 000 гривень за порушення інших вимог не зазначених у підпунктах 1-6 пункту 9.20 глави 9 розділу ІІ Положення № 346).

Верховний Суд у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду у постанові від 11.03.2020 року у справі № 826/12735/17 [12] навів правовий висновок щодо порядку застосування та розрахунку суми штрафу у разі вчинення банком порушень вимог законодавства з питань фінансового моніторингу та/або здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу, у пункті 129 якої зазначено, що у разі вчинення банком двох або більше видів порушень вимог законодавства з питань фінансового моніторингу та/або здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу загальна сума штрафу не може перевищувати одного відсотка від суми зареєстрованого статутного капіталу банку на день вчинення останнього з виявлених порушень, за яке накладається штраф/день здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу/останній день виявленого періоду здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу. Розрахунок суми штрафу в такому разі (за винятком випадку, передбаченого абзацом десятим пункту 9.20 глави 9 розділу ІІ цього Положення) здійснюється шляхом додавання розмірів штрафів за кожний вид порушення вимог законодавства з питань фінансового моніторингу, визначений пунктом 9.20 глави 9 розділу ІІ цього Положення, та за здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу.

Водночас, у спірному випадку НБУ застосував до АТ «РВС Банк» максимально можливий розмір штрафу без застосування відповідних розмірів окремих санкцій (штрафів) шляхом їх додавання. При цьому, відповідач визначив цей розмір за здійснення позивачем ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, ознаки якої не було виявлено під час позапланової виїзної перевірки та безвиїзного нагляду у сфері фінансового моніторингу, оскільки у ході вказаних перевірок НБУ фіксувались порушення вимог законодавства з питань фінансового моніторингу та здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу.

Отже, з урахуванням змісту спірних правовідносин, їх правового регулювання та встановлених судами першої та апеляційної інстанцій обставин, а також того, що НБУ сам своїми відомчими актами визначив та відокремив ознаки здійснення банком ризикової діяльності та ознаки здійснення банками ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу, а також визначив відмінності щодо порядку застосування та розрахунку суми штрафу у разі вчинення банком порушень вимог законодавства з питань фінансового моніторингу та/або здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу та порядку застосування та розрахунку суми штрафу за здійснення банком ризикової діяльності, визначений відповідачем розмір штрафу не узгоджується з критеріями, визначеними у Положенні № 346, що є самостійною та достатньою підставою для скасування оспорюваного у цій справі рішення, у зв`язку із чим Верховний Суд погоджується із висновками судів попередніх інстанцій про задоволення позовних вимог.

Є також інший приклад судової практики щодо справ по банкрутство. У квітні 2020 року Товариство з обмеженою відповідальністю «ЮС-Металл» (далі – ТОВ «ЮС-Металл», Кредитор) подало до Господарського суду Луганської області заяву про відкриття провадження у справі про банкрутство Публічного акціонерного товариства «Українська інноваційна компанія» (далі – ПАТ «Українська інноваційна компанія», Боржник) у порядку статті 34 Кодексу України з процедур банкрутства.

Верховний суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у тексті постанові від 16 жовтня 2024 року у справі № 913/266/20 [13] зазначив, що провів системний аналіз банківського законодавства у питанні виникнення та втрати правового статусу банку дає змогу зробити такі висновки:

1) підставою для набуття статусу банку та здійснення банківської діяльності є наявність ліцензії, виданої регулятором (НБУ), та внесення запису до Державного реєстру банків. При цьому внесення відомостей про юридичну особу до означеного Реєстру здійснюється НБУ одночасно

з прийняттям ним рішення про надання банківської ліцензії (згідно зі статтями 2, 17, частиною п`ятою статті 19 Закону про банки, статтею 7 Закону про НБУ);

2) закон встановлює обов`язок зазначення організаційно-правової форми та слова «банк» у найменуванні банку, яке [найменування] вказується в установчих документах і вноситься до єдиного державного реєстру. Втім, норми банківського законодавства не пов`язують набуття чи втрату правового статусу банку зі зміною найменування юридичної особи, зокрема шляхом виключення з її назви слова «банк». Водночас зміни до статуту банку (в тому числі зміна його найменування), які підлягають державній реєстрації, без попереднього погодження НБУ не допускаються (згідно із частинами першою та третьою статті 90 ЦК України, статтею 15, частиною третьою статті 16 Закону про банки, частиною першою статті 2 Закону про господарські товариства, частиною четвертою статті 3 Закону про акціонерні товариства, пунктом 9 частини першої статті 7 Закону про НБУ);

3) банківське законодавство пов`язує існування статусу банку з наявністю спеціальної правосуб`єктності (набутої в результаті отримання відповідної ліцензії), що надає право такій юридичній особі здійснювати банківську діяльність. Однак відкликання регулятором банківської ліцензії не є саме по собі свідченням втрати юридичною особою статусу банку, адже такий здійснюваний НБУ захід впливу є лише складовою (в окремому випадку також і передумовою) процедури реорганізації банку чи його ліквідації як у разі відкликання банківської ліценції за пропозицією Фонду чи при ліквідації за ініціативою власників, так і у разі відкликанні її [ліцензії] з власної ініціативи НБУ. Отже, без реорганізації або ліквідації банку в установленому банківським законодавством порядку втрата юридичною особою правового статусу банку є неможливою (згідно із статтями 26, 27, 73, 77–79 Закону про банки, пунктами 3.1–3.4 глави 3 Положення про реорганізацію, статтею 104 ЦК України, частиною другою статті 39 Закону про гарантування вкладів). Тож підставами для втрати статусу банку можуть бути:

– реорганізація банку за рішенням власників за згодою НБУ (включаючи реорганізацію банку шляхом перетворення без застосування процедури припинення юридичної особи, а також реорганізацію шляхом злиття, приєднання, поділу і виділення, що має наслідком припинення банку);

– ліквідація банку за рішенням власників (добровільна ліквідація) після надання згоди НБУ;

– ліквідація банку у зв`язку з відкликанням НБУ банківської ліцензії та виведення Фондом неплатоспроможного банку з ринку одним із передбачених законом способів.

Узагальнюючи викладене, судова палата Верховного Суду зазначає, що статус банку набувається з моменту прийняття НБУ рішення про видачу банківської ліцензії з одночасним внесенням регулятором запису до Державного реєстру банків, тоді як втрата юридичною особою такого статусу відбувається у результаті завершення реорганізації банку або його ліквідації за спеціальною процедурою, здійснюваною (за винятком процедури добровільної ліквідації) державною спеціалізованою установою – Фондом у визначеному банківським законодавством порядку, кінцевим наслідком чого [реорганізації чи ліквідації] є здійснення НБУ запису в Державному реєстрі банків про припинення банку. При цьому відкликання банківської ліцензії не є самостійною підставою для втрати юридичною особою статусу банку.

Наведені правові висновки у питанні втрати юридичною особою статусу банку узгоджуються з правовою позицією Великої Палати Верховного Суду, викладеною у постанові від 10.12.2019 у справі № 925/698/16. Зокрема, в пункті 211 зазначеної постанови Велика Палата Верховного Суду, серед іншого, виснувала, що: «відсутність банківської ліцензії припиняє банківську діяльність банку, але не припиняє сам банк з його існуючими правами та обов`язками, які виникли в результаті банківської діяльності до відкликання банківської ліцензії».

Окрім того, такі висновки також відповідають викладеній у постанові від 18.11.2021 році у справі № 910/4475/19 правовій позиції Верховного Суду у складі судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду про те, що: «зміна найменування, організаційно-правової форми, реорганізація, перетворення юридичної особи, яка має статус банка, в небанківську установу, її ліквідація не в порядку, встановленому Законом про банки, Законом про систему гарантування вкладів, не допускається і не позбавляє її статусу банка».

Досить показовою для відповідної судової практики є інша справа. У травні 2016 року ОСОБА_1 (далі також – позивач) звернувся до Окружного адміністративного суду міста Києва з позовом до НБУ, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, за участю третьої особи: Публічного акціонерного товариства «Комерційний банк «СОЮЗ» (далі – ПАТ «Комерційний банк

«СОЮЗ»), у якому з урахування змінених позовних вимог просив: визнати протиправною та скасувати постанову Правління НБУ від 28.04.2016 №299/БТ «Про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію Публічного акціонерного товариства «Комерційний Банк «СОЮЗ»; визнати протиправним та скасувати рішення Виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 28.04.2016 № 615 «Про початок процедури ліквідації Публічного акціонерного товариства «Комерційний Банк «СОЮЗ» та делегування повноважень ліквідатора банку»; визнати протиправним та скасувати розпорядження НБУ №1740-р від 06.06.2016 «Про відкликання Генеральної ліцензії Публічного акціонерного товариства «Комерційний Банк «СОЮЗ» на здійснення валютних операцій та інші вимоги у позовній заяві.

Підстави відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку визначені у статті 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність», пунктом 3 частини другої якої (зі змінами, внесеними Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» в редакції від 14.10.2014 № 1702-VII) передбачено, що НБУ має право відкликати банківську ліцензію з власної ініціативи у разі, якщо встановлено систематичне порушення банком законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Зважаючи на вищенаведене, 07.02.2015 року НБУ набув права відкликати банківську ліцензію з власної ініціативи у разі, якщо встановлено систематичне порушення банком законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Верховний суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у тексті постанові від 11 березня 2021 року у справі № 826/7833/16 [12] зазначив, що визначення поняття «систематичне порушення» міститься у Положенні про застосування Національним банком України заходів впливу, затвердженого Постановою Правління НБУ від 17.08.2012 №346, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 17.09.2012 за №1590/21902 (тут і далі також – Положення №346, у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), у абзаці другому пункту 1.1 глави 1 розділу ІІІ передбачено, що систематичним порушенням банком законодавства з питань фінансового моніторингу є порушення банком законодавства з питань фінансового моніторингу після застосування НБУ до банку не менше двох заходів впливу (санкцій) протягом двох років та/або встановлення фактів здійснення ризикової діяльності.

З огляду на викладене, ознакою систематичності є застосування ліквідації банку при виявлені порушення після застосування НБУ до банку не менше двох заходів впливу (санкцій) протягом двох років та/або встановлення фактів здійснення ризикової діяльності. При визначенні систематичності до порушень, за які НБУ до банку застосовано не менше двох заходів впливу (санкцій), необхідно враховувати тільки порушення, які вчинені Банком після 07.02.2015 року.

Зважаючи на положення статті 58 Конституції України та пункту 1 розділу Х «Прикінцеві положення» Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 № 1702-VII, колегія суддів погоджується із висновками судів попередніх інстанцій, що норма пункту 3 частини другої статті 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність» може бути застосована тільки до тих порушень законодавства у сфері фінансового моніторингу, які були вчинені після набуття чинності цією нормою, а саме у період тільки після 07.02.2015 року, а тому колегія суддів відхиляє доводи НБУ щодо необхідності врахування при визначенні систематичності порушень дати застосування заходів впливу (санкцій), а не дати вчинення порушень як безпідставні та необґрунтовані. Аналогічний висновок щодо застосування пункту 3 частини другої статті 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність» викладений Верховним Судом у постановах від 11.06.2020 у справі № 826/4275/16 та від 15.07.2020 у справі № 826/2607/16.

Як встановлено судами, підставою для прийняття постанови № 299/БТ від 28.04.2016 стали порушення, зафіксовані в Акті безвиїзного нагляду від 15.03.2016 №В/25-0014/28084/БТ, та порушення, вчинені АТ «КБ «СОЮЗ» у минулому (рішення Комітету НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем від 20.10.2015 № 505, яким до АТ «КБ «СОЮЗ» застосовано санкцію у вигляді накладення штрафу у розмірі 13600,00

грн; рішення Комітету від 20.10.2015 № 506, яким до АТ «КБ «СОЮЗ» застосовано захід впливу у вигляді письмового застереження).

Колегія суддів зауважує, що у постанові від 15.01.2020 у справі № 826/7833/16 Верховний Суд зазначив, що оскільки під час розгляду та вирішення даної справи судами попередніх інстанцій було встановлено, що постанова НБУ є протиправною, тому суди не втрутилися у дискреційні повноваження НБУ. Щодо доводів позивача, викладених у касаційній скарзі щодо незгоди із рішенням суду апеляційної інстанції про закриття провадження у справі в частині позовних вимог, пов'язаних із відновленням банківської діяльності, колегія суддів зазначає наступне. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 10.12.2019 у справі № 925/698/16, вирішуючи питання можливості відновлення банківської діяльності Банку після відкликання НБУ банківської ліцензії на підставі скасування відповідного рішення НБУ, дійшла наступних висновків: «…Якщо банк вважає, що діями НБУ здійснене незаконне втручання у діяльність банку, то він має захищати свої права відповідно до частин четвертої та п`ятої статті 5 Закону про банки, вимагаючи відшкодування заподіяної шкоди у порядку, визначеному законом. (...) Скасування судом або визнання неправомірним (незаконним) рішення Фонду про запровадження тимчасової адміністрації чи початок процедури ліквідації банку не означає автоматичного припинення управління банком Фондом. Управління банком Фондом у такому разі припиняється лише після прийняття НБУ рішення про визнання діяльності банку такою, що відповідає законодавству, відновлення банківської ліцензії і повернення банку під нагляд НБУ».

Висновки. Таким чином, запропонувано класифікацію заходів впливу, які застосовує НБУ до комерційних банків: ті які мають як непримусовий, так і примусовий характер. До непримусових заходів впливу відповідно до ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» можна віднести: письмове застереження; скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку; укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується сплатити визначене грошове зобов'язання та/або вжити заходів для усунення та/або недопущення в подальшій діяльності порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування системи управління ризиками тощо. В свою чергу, до примусових заходів впливу, які застосовує НБУ можна віднести: накладення штрафів на комерційний банк; тимчасово, до усунення порушення, заборона використання власником істотної участі у банку права голосу (тимчасова заборона права голосу); відсторонення посадової особи банку від посади; віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних; відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку.

Також, проаналізовано судову практику Верховного суду щодо визнання протиправним та скасування рішення НБУ щодо застосування заходів впливу. Так наведені суттєві висновки для судової практики, наприклад, у тексті постанови Верховного суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 16 жовтня 2024 року у справі № 913/266/20 зазначено, що статус банку набувається з моменту прийняття НБУ рішення про видачу банківської ліцензії з одночасним внесенням регулятором запису до Державного реєстру банків, тоді як втрата юридичною особою такого статусу відбувається у результаті завершення реорганізації банку або його ліквідації за спеціальною процедурою.

В іншому тексті Постанови Верховного Суду у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду у справі № 640/9004/20 від 28.02.2023 року, наголошено на тому, що НБУ своїми відомчими актами визначив та відокремив ознаки здійснення банком ризикової діяльності та ознаки здійснення банками ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу, а також визначив відмінності щодо порядку застосування та розрахунку суми штрафу у разі вчинення банком порушень вимог законодавства з питань фінансового моніторингу, визначений стороною процесу розмір штрафу не узгоджується з критеріями, визначеними у Положенні про застосування НБУ заходів впливу № 346, що є самостійною та достатньою підставою для скасування оспорюваного у цій справі рішення.

Список використаних джерел:

1. Фінансова енциклопедія. Орлюк О.П., Воронова Л.К., Заверуха І.Б., Кучерявенко М.П., Пришва Н.Ю., Цвєтков А.М. [та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2008, 472 с.

2. Орлюк О.П. Банківська система України. Правові засади організації : монографія / О.П. Орлюк. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 240 с.

3. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю.С. Шемшученка]. Київ : Юридична думка, 2007. 992 с.

4. Чернадчук В.Д. Заходи впливу Національного банку України за порушення банківського законодавства: поняття та види / Держава та регіони. Серія: Право, № 2 (44). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2014. С. 38–43

5. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 року № 2121-III. Відомості Верховної Ради України. 09.02.2001 р. № 5. Ст. 30.

6. Банківське право України: навчальний посібник. Кол.авт.: Жуков А.М., Іоффе А.Ю., Кротюк В.Л., Пасічник В.В., Селіванов А.О. та ін./ За заг. ред. А.О. Селіванова. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 384 с.

7. Раєвський К.Є. Банківське регулювання та нагляд: підручник. Київ : Університет економіки та права «КРОК», 2004. 272 с.

8. Власова Т.М. Підстави застосування заходів впливу НБУ. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Суми : УАБС НБУ, 2006. Т. 16. 165 с.

9. Битяк Ю.П., Зуй В.В. Административное право Украины (Общая часть) : Учебное пособие. Харьков : Одиссей, 1999. 127 с.

10. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу: Постанова Правління Національного банку України від 17 серпня 2012 р. № 346. Верховна рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12#Text

11. Постанова Верховного Суду у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду у справі № 640/9004/20 від 28.02.2023 року. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2023_03_14_640_9004_20

12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 826/7833/16 від 11.03.2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439042

13. Постанова Верховного Суду у складі судової палати з розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у справі № 913/266/20 від 16.10.2024 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123873486

Дата першого надходження статті до видання: 05.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.01.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026